

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ПТАХІВ СОСНОВО-СМЕРЕКОВИХ ЛІСІВ  
ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

*Розглядаються основні характеристики (різноманітність, щільність, тип фауни, біомаса та ін.) населення птахів стиглих сосново-смерекових лісів Західного Полісся у різні пори року.*

Сосново-смерекові ліси Полісся вважаються реліктами третинного періоду [1] у зв'язку з чим привертають особливу увагу з боку науковців. Метою роботи є розгляд структури населення птахів з врахуванням пір року.

Населення птахів вивчалось в лісах Шацького природного національного парку Волинського Полісся і Бібржанського Парку Народового в Польщі. Перші зростають за II бонітетом і у віці 80-85 р. досягають висоти 22 м. Роль підліску, по відношенню до птахів, виконує смерека. Другий ярус не виражений. Запас лісостану становить близько 280-300 м<sup>3</sup>/га. Лісові угруповання басейну р.Бібрж складніші і продуктивніші. Вони зростають за I бонітетом і у віці 95-97 р. досягають висоти 30 м. Поряд з смерекою і сосною звичайною в першому ярусі зустрічається і дуб звичайний. Запас деревної маси становить близько 400 м<sup>3</sup>/га.

Обліки птахів проводилися за методикою А.П.Кузякіна [2]. Результати обліків птахів опрацьовані за допомогою програмних засобів банку даних лабораторії зоологічного моніторингу Інституту систематики і екології тварин СВ РАН (м.Новосибірськ).

В населенні птахів стиглих сосново-смерекових лісів загалом виявлено 58 видів. В лісостанах Волинського Полісся на гніздуванні встановлено 54, польського – 49 видів, з яких 46 і 44 є фоновими. Фауністичний склад сибірсько-європейський. Кількість птахів європейського походження з 82% особин на Волині зменшується до 81 в заплаві р. Бібрж, а сибірського – з 11, навпаки, зростає до 14%. Таку закономірність ми пояснюємо значною участю у складі лісостанів Волинського Полісся листяних порід. Саме останнім і надає перевагу більшість птахів європейського типу фауни. Щільність населення птахів сосново-смерекових лісів Волинського Полісся становить 607, польської ділянки – 658 особин/ км<sup>2</sup>. Домінують і співдомінують одні й ті ж види птахів: зяблик (по 20%) та жовтоголовий королик (11 і 14%). Поряд з наведеними, до найчисельніших птахів Волинського Полісся також відносяться малинівка, лісова тинівка і московка, польського – московка, малинівка і снігур. Найбільша кількість птахів в лісах української ділянки Полісся здобуває корм на землі і в кронах дерев (43, 40%). В аналогічних умовах Польщі на долю кронників припадає 44, птахів наземного ярусу – 42% особин. Біомаса населення птахів двох варіантів коливається в межах 25-26 кг/ км<sup>2</sup>, а кількість трансформованої енергії - 17 тис.ккал/добу × км<sup>2</sup>. За кількістю продукрованої біомаси і трансформованої енергії домінує зяблик. Максимальна кількість енергії споживається у вигляді безхребетних (78-80%) та насінневих кормів (15 і 13%). В осінньому населенні птахів стиглих сосново-ялинових лісів Волинського Полісся виявлено 41 вид, 39 з яких є фоновими. Фауністичний склад сибірсько-європейський. На долю птахів європейського походження припадає 74, сибірського – 16,0% особин. Щільність птахів варіанту становить 530 особин/ км<sup>2</sup>. Домінують і співдомінують жовтоголовий королик та московка (26 і 11%). До першої п'ятірки найчисельніших видів також входять чиж, чубата синиця та повзик. Найбільша кількість птахів здобуває корм в кронах дерев і на землі (62 і 16%). Біомаса осіннього населення становить 23кг/км<sup>2</sup>. За кількістю біомаси переважають крук, сіра сова й звичайний канюк (11 і по 10%). Населенням варіанту трансформується 12 тис. ккал/добу × км<sup>2</sup> енергії, головним чином за рахунок живлення безхребетними тваринами і насінневими кормами (50 і 35%). Значна частина енергії протікає через популяції жовтоголового королика (12%). У складі зимового населення птахів виявлено 33 види, в т.ч. 30 фонових щільністю 380 особин/км<sup>2</sup> з яких 35 % припадає на жовтоголового королика і 16% – на московку. Фауністичний склад сибірсько-європейський (17 і 72% особин). Найбільша кількість птахів тримається в кронах дерев та на їх стовбурах (71 і 14%). Біомаса зимового населення птахів становить 14 кг/км<sup>2</sup>. Найбільшу кількість біомаси продукують сіра сова та великий дятел (12 і 10%). Угрупованням птахів трансформується 9 тис. ккал/добу × км<sup>2</sup> енергії. Енергетичні витрати компенсуються за рахунок поїдання безхребетних тварин і насінневих кормів (по 43%).

Таким чином, різноманітність птахів з 54 (Волинське Полісся) і 49 (басейн р.Бібрж) видів у гніздовий період зменшується до 33 – в зимовий, а кількість фонових – з 46 до 30 відповідно. В усі пори року фауністичний склад зберігається сибірсько-європейським. Кількість птахів європейського типу фауни з 82% особин в гніздовий період зменшується до 72 – в зимовий, а сибірського – з 11, навпаки, зростає до 14%. За щільністю в гніздовий період домінують і співдомінують зяблик, жовтоголовий королик, малинка, лісова тинівка, москвка; осінній і зимовий – жовтоголовий королик, москвка, чиж, чубата синиця, звичайний підкоришник. В лісах басейну р.Бібрж чисельність птахів сибірського типу фауни вища. Осушення земель Волинського Полісся, непомірні об'єми лісокористування викликали sukcesію рослинності, зокрема зростання площ листяних лісів. Як наслідок, збільшилася чисельність птахів європейського типу фауни і зменшилася - сибірського. Ліси в басейні р.Бібрж збереглися в природному стані порівняно краще, що позначилося й на структурі населення птахів. Порівняно з Волинським Поліссям, чисельність птахів європейського походження тут нижча, сибірського - вища. За місцем збору корму кількість птахів наземного ярусу з 43% особин у гніздовий період зменшується до 8 – в зимовий, а кронників та птахів, що здобувають корм на стовбурах дерев, навпаки, з 40 і 10 зростає до 71 і 14% відповідно. Біомаса населення птахів і кількість трансформованої енергії з 26 кг/км<sup>2</sup> й 17 тис. ккал/добу × км<sup>2</sup> зменшується до 14 і 9 одиниць відповідно. В усі пори року найбільша доля енергетичних витрат компенсується за рахунок поїдання безхребетних. Проте доля їх участі з 78% в гніздовий період зменшується до 43 – в зимовий. З похолоданням, навпаки, зростає роль насінневих кормів (з 15 до 43%).

Основні характеристики населення птахів стиглих сосново-ялинових лісів наведені в таблиці

Таблиця

**Основні показники населення птахів сосново-ялинових лісів Волинського (ВП)  
і басейну р. Бібрж (ПП)**

| Назва показників                                           | Періоди   |       |         |         |
|------------------------------------------------------------|-----------|-------|---------|---------|
|                                                            | гніздовий |       | осінній | зимовий |
|                                                            | ВП        | ПП    | ВП      | ВП      |
| 1. Кількість видів: всього/фонових                         | 54/46     | 49/44 | 41/39   | 33/30   |
| 2. Щільність населення, особин/ км <sup>2</sup>            | 607       | 658   | 530     | 377     |
| 3. Типи фаун, к-сть видів/% особин                         |           |       |         |         |
| а) європейський                                            | 36/82     | 33/81 | 22/74   | 16/72   |
| б) транспалеарктичний                                      | 10/7      | 8/5   | 8/10    | 7/10    |
| в) сибірський                                              | 7/11      | 8/14  | 10/16   | 9/17    |
| г) голарктичний                                            | 1/0,3     |       | 1/0,2   | 1/0,5   |
| 4. Місце збору корму                                       |           |       |         |         |
| а) на землі                                                | 43        | 42    | 16      | 8       |
| б) в кронах                                                | 40        | 44    | 62      | 71      |
| в) в чагарниках                                            | 8         | 7     | 10      | 7       |
| г) на стовбурах                                            | 10        | 7     | 13      | 14      |
| д) в повітрі                                               | -         | 0,2   | -       | -       |
| 5. Біомаса населення, кг/ км <sup>2</sup>                  | 26        | 25    | 23      | 14      |
| 6. Трансформовано енергії тис. ккал/добу × км <sup>2</sup> |           |       |         |         |
| за рахунок, %                                              | 17        | 17    | 12      | 9       |
| а) безхребетних                                            | 78        | 80    | 50      | 43      |
| б) хребетних                                               | 5         | 5     | 14      | 12      |
| в) плодів й насінневих кормів                              | 15        | 13    | 35      | 43      |
| г) вегетативних частин рослин                              | 2         | 2     | 1       | 2       |

**Література:**

1. Голубець М.А. Ельники Украинских Карпат. – К.: Наук. думка, 1978, - 264 с.
2. Кузякин А.П. Зоогеография СССР// Уч. зап. МОПИ им. Н.К.Крупской. Биогеография. – 1962. Т. 109., вып. 1. – С.382.